

tých let 19. století“) jsou filozofické práce Engelsovy (s výjimkou Marxových úvah o Pařížské komuně, jeho kritiky maloburžoazních koncepcí a Matematických rukopisů), obsahující základní obrys marxistické filozofické soustavy (Anti-Dühring, Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filozofie), rozbor filozofických problémů přírodních věd (Dialektika přírody), otázek historického materialismu (Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, dopisy o historickém materialismu). Pátá část („Rozšíření marxistické filozofie v evropských zemích. Ideový boj v II. internacionále“) zabývá se filozofickým přínosem J. Dietzgena, K. Kautského, F. Mehringa, P. Lafargua, A. Labrioly, D. Blagoeva a rozšířením marxismu v Rusku ve čtyřicátých až osmdesátých letech a v díle G. V. Plechanova z let 1883—1895. Poslední kapitola této části („Marxistická filozofie 19. století, buržoazní marxologie a marxismus“) uzavírá celý spis a obrací pozornost právě k aktuálnosti boje o nezkraslený výklad marxistického filozofického dědictví 19. století.

Publikace je takto koncipována jako soudobé pojetí systému dialektického a historického materialismu, procházející dějinami svého vzniku a vývoje u zakladatelů marxismu a jejich následovníků v 19. století. První fáze myšlenkového vývoje V. I. Lenina sice chronologicky do tohoto období patří, není však již do spisu počítána, a to plným právem, protože Leninovy filozofické práce již představují kvalitativně novou vývojovou fázi marxismu, spjatou především se stoletím dvacátým. Pozitivně nutno ocenit tu skutečnost, že profily marxistických filozofů II. internacionály nejsou zpracovány v podobě shrnujících medailonů — tuto funkci uspokojivě plní dostupné příručky z dějin filozofie —, ani jako podrobný rozbor života a díla dané osobnosti — tuto funkci uspokojivě plní práce monografické —, nýbrž jako portréty osobností s jejich specifickým podílem na šíření a dalším rozvoji marxistické filozofie, na jejím uplatnění v dějinách filozofie, v historiografii, estetice, etice apod.

Uvedená fakta snad dostatečně zdůvodňují tvrzení, že vydání a slovenský překlad Dějin marxistické filozofie 19. století má své významné místo v naší literatuře. Lze jen litovat, že ve srovnání s ruským originálem vypustili naši editoři cenný soupis literatury (knižních publikací i časopiseckých studií), kterou v letech 1965 až 1978 vydali sovětsí autoři (a autoři zahraniční v ruském překladu) a jež tvoří onu širokou badatelskou bázi, o níž se předložená syntetická práce opírá. Nebylo podle našeho názoru rovněž nutné zkracovat původní velmi podrobný obsah díla, který čtenáři poskytuje mnohem lepší orientaci. Zbytečně též unikly pozornosti některé technické chyby (nesprávná stránka za titulním listem, omyly v prepisech některých jmen — L. Séve, H. Lefebvre, G. Cogniot aj.).

To ovšem nic nemění na skutečnosti, že vydané dílo je záslužným edičním činem, stane se nezastupitelným pramenem a inspirací ke studiu soudobých problémů marxistické filozofie sub specie jejich historie, ke studiu dějin marxismu, ke kvalifikované polemice s antimarxistickými dezinterpretacemi.

Lubomír Nový

V. G. Fedotova: Kritika sociokulturních orientací v sovremennoj buržuaznoj filosofii. Nauka, Moskva 1981. 192 stran.

Spor mezi scientismem a antiscientismem byl ve své otevřené formě charakteristický především pro 60. léta tohoto století. V poslední době došlo k určitému posunu, avšak otázky hodnoty vědy jak uvnitř vědeckého výzkumu, tak ve společnosti obecně, jsou živé dosud. Proto lze jen přivítat knihu V. G. Fedotové, která se navíc snaží zkoumat oba proudy ne z jejich logicko-metodologického aspektu, jemuž bylo věnováno už dost místa jak v marxistických tak v nemarkvistických pracích, ale na základě historickomaterialistického rozboru sociálního pozadí tohoto konfliktu.

Kromě Úvodu a Závěru má kniha čtyři kapitoly: Odras vědeckotechnického pokroku v buržoazním vědomí, Scientismus a antiscientismus v chápání společenského

vývoje, Scientismus — antiscentismus jako dilema kultur a gnozeologická alternativa. Sociálněkulturní determinace zkoumání vědy.

Fedotova charakterizuje scientismus jako rozšíření hodnot úzce pojetého racionalismu (tj. toho, který uplatňuje při svém výzkumu speciální vědy) na celou společnost, což má podle jejího názoru za následek dialektický zvrat v hodnocení vědy samé; věda se tak stává konformním nástrojem cílů, které jen zdánlivě souvisejí s vědeckou efektivitou a ve svých důsledcích jsou často až protilidské. Antiscentismus je pak směr, který postihuje negativní důsledky tohoto zvratu, ale připisuje je, stejně jako zvrat samotný, působení vědy, která tak získává negativní hodnotu jako něco, co se vymyká „autentické“ kultuře, neslouží „autentickému“ člověku, ale deformuje je.

Fedotova demonstruje antiscentistické přístupy především na dílech autorů Frankfurtské školy, přičemž se jí podařilo ukázat i posuny v dílech představitelů této školy. Dokazuje reakčně romantické kořeny tohoto proudu, jež vedou až k iracionalistickým důsledkům, v nichž je „autentický“ lidské redukováno na biologické. Přes veškerou kritiku služebnosti vědy v současné buržoazní společnosti nepodávají představitelé Frankfurtské školy dostatečný rozbor sociálního pozadí scientismu a tedy také jejich vlastní návrh na vytvoření společnosti, v níž by se mohly rozvíjet všechny lidské hodnoty, je mlhavý, nereálný a utopistický. Sama představa způsobu myšlení, tak jak jí podává např. Adorno, je vytvořena podle příkladu uměleckého vnímání a je v ní podceňena role pojmů a teorií — a to dokonce i v estetice.

Velmi zajímavé jsou ty pasáže práce, zejména ve 3. a 4. kapitole, v nichž Fedotova nereprodukuje pouze názory představitelů Frankfurtské školy a jejich buržoazních kritiků, ale snaží se marxisticky vysvětlit podstatu a příčiny dilematu mezi scientismem a antiscentismem. Vychází přitom z vývoje buržoazního racionalismu od počátku novověku. Rozlišuje racionalismus v širším a v užším slova smyslu: Racionalismus v širším smyslu, který se nevztahoval pouze na postupy ve vědě, ale snažil se určit také úkoly a cíle společnosti (Descartes), byl postupně vytlačován racionalismem v užším smyslu, který přenášel logicko-metodologické postupy platné pro vědu na celou společnost. Tento proces byl svérázným odrazem postupného vyčerpávání hodnot klasické buržoazní společnosti, ale zároveň k němu přispíval. Z této skutečnosti Fedotova také vyvozuje, že v rámci buržoazní společnosti není možné ani odhalit podstatu rozporu mezi scientismem a antiscentismem, ani jej řešit. „Oddělenost sociálně-filozofického zkoumání a gnozeologie je charakteristická pro ten specifický způsob jejich spojení, který historicky vznikl v buržoazních koncepcích, odrazu existujících disproporcí vědy jako hotového vědění, jako způsobu získávání tohoto vědění a jako sociální instituce“ (s. 155). Řešení tohoto rozporu je podle jejího názoru možné jen v marxismu: „Překonání dilematu mezi internalismem a externalismem (tj. způsobů zkoumání podmíněnosti vědy — I. H.) může být spojeno s jinou formulací úkolu dějin vědy, její sociologie, jako disciplín zkoumajících historické a sociální bytí vědy, odhalujících její sociálně-historické kořeny a způsob získávání jejich výsledků a teorií a zároveň objasňujících podmínky, za nichž mohou být od sebe odlišeny sociální a logicko-metodologické aspekty vědy“ (s. 157). Předpokladem takového řešení je podle Fedotové sama společenská situace, za níž se výzkum vědy provádí.

Ačkoli se domnívám, že právě ta část knihy, kterou jsem se zabývala v předchozím odstavci, je nejhodnotnější, bude vhodné zastavit se u několika problémů, které Fedotova ponechala nejenom nedorešené, ale které ani neformulovala, ačkoli se zdá, že k úplnosti její práce patří alespoň jejich vyslovení. Je to zejména otázka, jak se tendence ke scientismu a antiscentismu projevují, nebo alespoň projevovaly v 60. letech, v marxistické literatuře a nakolik lze počítat s tím, že se tento problém v marxismu oživí v souvislosti s energetickou a ekologickou krizí, jejímiž následky netrpí pouze země kapitalistického, ale i socialistického tábora. Přednost poznání přírody před jejím využitím, na kterou Fedotova kriticky naráží v souvislosti se Schmidtovým návratem k Feuerbachově nazíravosti (s. 122—123), totiž může mít za určitých okolností, o nichž se Fedotova nezmiňuje, životně důležitý význam pro lidstvo jako celek.

Metodologický problém představuje sám způsob analýzy vztahu mezi pojetím vědy v buržoazní společnosti a strukturou buržoazní společnosti samé. Závěry, které

Fedotova vyslovuje jsou logické a elegantní. K jejich přesvědčivosti by však přispěl hlubší rozbor dané problematiky, založený případně i na dalších a konkrétnějších historicko-sociologických důkazech, které však v recenzované práci — snad pro její stručnost — chybí. Právě to ukazuje na skutečnost, že pro marxistickou analýzu vývoje vědy — v tom nejširším smyslu — zbývá ještě velmi mnoho prostoru.

Ivana Holzbachová

V. Ž. Kelle, M. Ja. Koval'zon: Teorija i istorija (problemy teorij istoričeskogo processa). Izdatel'stvo političeskij literatury, Moskva 1981. 288 stran.

Otázky vztahu mezi teorií a historií, problematika teoretického osvětlení historických událostí je jednou z oblastí, které zajímají lidstvo od okamžiku, kdy si lidé začali uvědomovat svůj vlastní vývoj, dějiny. Za více než dva tisíce let, které od té doby uplynuly, prošla historická teorie značnými změnami, z nichž nejdůležitější byla úplná sekularizace uvažování o dějinách v období osvícenství a objev základních zákonitostí vývoje společnosti v díle zakladatelů marxismu. V současném marxismu se zkoumají nejrůznější aspekty teoretického uchopení historického procesu. Na některé nové objevy a posuny v této problematice navazuje kniha sovětských autorů V. Ž. Kelleho a M. Ja. Koval'zona, která je předmětem této recenze.

Kniha je kromě úvodu (O specifčnosti poznání společnosti) a Závěru rozdělena do dvou částí, z nichž každá obsahuje tři kapitoly. První část nazvaná *Tři aspekty studia historie* zahrnuje kapitoly *Rozvoj společnosti jako přírodně-historický proces*, *Rozvoj společnosti jako výsledek činnosti lidí* a *Společenská historie lidí jako dějiny jejich individuálního rozvoje*. Druhá část — *Rozmanitost světových dějin: problémy metodologie* — kapitoly *Společnost a příroda*, *Společnost a kultura* a *Jednota a rozmanitost historického procesu*. Všechny kapitoly jsou rozděleny ještě na menší okruhy.

Už samotný výčet kapitol naznačuje, že se autoři rozhodli řešit mnoho zajímavých a závazných problémů. Navíc si položili velmi náročný cíl: Na rozdíl od tradičního pojetí historické teorie v historickém materialismu, které podle jejich názoru většinou nezachovává jednotný přístup ke kategoriálnímu aparátu a ve kterém se ztrácí představa o společnosti jako celku, chtěli vyloučit princip materialistického chápání dějin za pomoci takového schématu, „které by bylo nejenom adekvátní obsahu vědy, ale ukazovalo by jej ve formě umožňující efektivněji využít její tvrzení jako metodologii poznání společenského života... v jeho mnohostrannosti a složitosti a zároveň v jejich jednotě a celistvosti“ (s. 61). Tento cíl autoři podle mého názoru nesplnili. Zatímco úvod, první kapitola první části a druhá kapitola až do oddílu 4 (*Hybné síly historického procesu* — s. 142), stejně jako závěrečné dvě kapitoly druhé části přesto, že jsou často diskusní, prozrazují širokou erudici autorů, stejně jako snahu po poměrně vysoké teoretické úrovni řešení naznačených problémů, jsou ostatní části knihy (přibližně strany 142—220) nanejvýš na úrovni mnohde značně ploché popularizace a deklarativní „aplikace“ některých poznatků historického materialismu na společensko-politickou problematiku současného světa. V předkládané recenzi se soustředím hlavně na některé problémy těch částí, které považuji za teoreticky nosnější. Půjde mi přitom především o otázku vztahu teorie a historie v aplikaci na pojem zákona společenského vývoje a o některé problémy spjaté s chápáním struktury společnosti.

Domnívám se, že právě první ze jmenovaných otázek přispěla k tomu, že by se autorům nepodařilo plně zvládnout úkol, který si uložili, ani kdyby v knize nedošlo k už zmíněnému výkyvu v úrovni výkladu. Nepodařilo se jim totiž organicky spojit teorii a historii, takže teorie zůstává všude od historie odtržena, a přitom, podle názoru autorů, je pro výklad dějin vždy určující, často jakoby bez ohledu na možné korekce, které by mohly vyplývat z konkrétního historického výzkumu. Autoři například píší v souvislosti s diskusí o asijském výrobním způsobu: „Jestliže se někdo domnívá, že Marxova koncepce přírodně historického charakteru vývoje